Teismo praktikos rinkinys

GENERALINIO ADVOKATO
HENRIK SAUGMANDSGAARD ØE IŠVADA,
pateikta 2020 m. gegužės 14 d.[1]

Byla C-30/19

Diskrimineringsombudsmannen
prieš
Braathens Regional Aviation AB

(*Högsta domstolen* (Aukščiausiasis Teismas, Švedija) pateiktas prašymas priimti prejudicinį sprendimą)

„Prašymas priimti prejudicinį sprendimą – Direktyva 2000/43/EB – Vienodas požiūris į asmenis, neatsižvelgiant į jų rasę arba etninę priklausomybę – 7 straipsnis – Teisių gynimas – 15 straipsnis – Sankcijos – Ieškinys dėl kompensacijos už diskriminaciją – Pripažinimo procedūra – Atsakovo atsisakymas pripažinti, kad buvo diskriminacija, nepaisant aiškaus ieškovo prašymo – Ryšys tarp sankcijos ir diskriminacijos – Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnis – Teisė į veiksmingą teisminę apsaugą – Negalėjimas pasiekti, kad būtų konstatuotas diskriminacijos buvimas“

I. Įžanga

1. *Högsta domstolen* (Aukščiausiasis Teismas, Švedija) prašymas priimti prejudicinį sprendimą pateiktas dėl Direktyvos 2000/43/EB[2], pagal kurią draudžiama diskriminacija dėl rasės ir etninės priklausomybės, išaiškinimo ir dėl asmens, kuris mano, kad nukentėjo dėl tokios diskriminacijos, teisės į tai, kad teismas išnagrinėtų ir prireikus konstatuotų, ar buvo ši diskriminacija. Konkrečiai juo prašoma nustatyti, ar toks asmuo turi šią teisę, nagrinėjant ieškinį dėl žalos atlyginimo, jeigu atsakovas sutinka sumokėti prašomą kompensaciją, tačiau nepripažįsta, kad vykdė kokią nors diskriminaciją.

2. Šie klausimai kilo nagrinėjant bylą, kurioje ieškovas – lėktuvo keleivis, atstovaujamas *Diskrimineringsombudsmannen* (Švedijos institucija, atsakinga už kovą su diskriminacija, toliau – Ombudsmenas), o atsakovas – oro transporto bendrovė *Braathens Regional Aviation AB* (toliau – *Braathens*).

3. Šioje byloje konkrečiai keliamas klausimas, ar nacionalinis procesinis mechanizmas, pagal kurį atsakovas, sutikęs su reikalavimu sumokėti kompensaciją už diskriminaciją, gali užbaigti bylos nagrinėjimą ir nepripažinti, kad vykdė diskriminaciją, o ieškovas negali pasiekti, kad teismas tai išnagrinėtų ir konstatuotų, pastarajam suteikia galimybę visiškai įgyvendinti savo teises, jam suteiktas pagal Direktyvą 2000/43, siejamą su Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (toliau – Chartija).

4. Dėl šioje išvadoje toliau išdėstytų priežasčių manau, kad į šį klausimą reikia atsakyti neigiamai.

1 Originalo kalba: prancūzų.

2 2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyva, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės (OL L 180, 2000, p. 22; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 20 sk., 1 t., p. 23).

5. Šioje byloje Teisingumo Teismas turi išnagrinėti valstybių narių diskreciją nustatyti savo procesines taisykles, atsižvelgiant į reikalavimus, įtvirtintus Direktyvoje 2000/43, siejamoje su Chartija.

6. Pateikęs savo analizę Teisingumo Teismui pasiūlysiu nuspręsti, kad asmuo, kuris mano, kad patyrė diskriminaciją dėl etninės priklausomybės, neatsižvelgiant į tai, ar atsakovas tai pripažįsta, turi turėti galimybę pasiekti, kad šios diskriminacijos buvimą išnagrinėtų ir prireikus konstatuotų teismas. Ginčų sprendimo procesiniu mechanizmu ši teisė negali būti atimta.

II. Teisinis pagrindas

A. Sąjungos teisė

7. Direktyvos 2000/43 19 ir 26 konstatuojamosiose dalyse numatyta:

„(19) Asmenims, kurie patyrė diskriminaciją dėl rasės ir etninės priklausomybės, turėtų būti suteiktos tinkamos teisinės apsaugos priemonės. Siekiant garantuoti veiksmingesnę apsaugą, asociacijoms arba juridiniams asmenims turėtų būti suteikta teisė nukentėjusiojo vardu arba jį remiant dalyvauti procesiniuose veiksmuose, jei tai nustato valstybės narės, nepažeidžiant nacionalinių darbo tvarkos taisyklių, reglamentuojančių atstovavimą ir gynybą teismuose.

<…>

(26) Valstybės narės turėtų numatyti veiksmingas, proporcingas ir atgrasančias sankcijas, taikomas už šioje direktyvoje numatytų įsipareigojimų pažeidimus.“

8. Šios direktyvos 1 straipsnyje „Tikslas“ nustatyta:

„Šios direktyvos tikslas – sukurti kovos su diskriminacija dėl rasės ar etninės priklausomybės sistemą siekiant valstybėse narėse įgyvendinti vienodo požiūrio principą.“

9. Minėtos direktyvos 2 straipsnio „Diskriminacijos sąvoka“ 1 dalyje nurodyta:

„Šioje direktyvoje vienodo požiūrio principas reiškia, kad nėra jokios tiesioginės ar netiesioginės diskriminacijos dėl rasės ar etninės priklausomybės.“

10. Tos direktyvos 7 straipsnyje „Teisių apsauga“ numatyta:

„1. Valstybės narės užtikrina, kad dėl šioje direktyvoje numatytų jų įpareigojimų užtikrinimo visiems asmenims, manantiems, kad jie nukentėjo, kadangi jiems nebuvo taikomas vienodo požiūrio principas, būtų prieinamos teismo ir (arba) administracinės procedūros, įskaitant, kai jos mano, kad yra būtina, taikinimo procedūras, net pasibaigus tariamiems diskriminuojantiems santykiams.

2. Valstybės narės užtikrina, kad asociacijos, organizacijos arba kiti juridiniai asmenys, kurie pagal jų nacionalinėje teisėje nustatytus kriterijus yra teisėtai suinteresuoti, kad būtų užtikrintas šios direktyvos nuostatų laikymasis, gali nukentėjusio vardu arba jį remiant, gavus jo arba jos sutikimą, dalyvauti šioje direktyvoje nustatytiems įpareigojimams užtikrinti numatytose teismo ir (arba) administracinėse procedūrose.

3. Šio straipsnio 1 ir 2 dalys nepažeidžia nacionalinių taisyklių, kuriomis nustatomi terminai, per kuriuos turi būti iškeltos bylos dėl vienodo požiūrio principo taikymo.“

11. Direktyvos 2000/43 8 straipsnyje „Įrodinėjimo pareiga“ įtvirtinta:

„1. Valstybės narės taiko tokias pagal jų nacionalines teismų sistemas būtinas priemones, kurios užtikrintų, jog tais atvejais, kai asmenys, manantys, kad jie nukentėjo, kadangi jiems nebuvo taikomas vienodo požiūrio principas, teismui ar kitai kompetentingai institucijai nurodo aplinkybes, leidžiančias daryti prielaidą dėl tiesioginės ar netiesioginės diskriminacijos, pats atsakovas turi įrodyti, kad vienodo požiūrio principas nebuvo pažeistas.

<…>

3. Šio straipsnio 1 dalis netaikoma baudžiamojo pobūdžio procedūroms.

<…>“

12. Šios direktyvos 15 straipsnyje „Sankcijos“ numatyta:

„Valstybės narės nustato taisykles sankcijoms, taikytinoms už nacionalinių nuostatų, priimtų pagal šią direktyvą, pažeidimus ir imasi visų priemonių, būtinų jų taikymui užtikrinti. Sankcijos, kurias gali sudaryti kompensacijos sumokėjimas nukentėjusiajam, turi būti veiksmingos, proporcingos ir atgrasančios. <…>“

B. Švedijos teisė

13. Pagal *diskrimineringslagen* (2008:567) (Įstatymas dėl diskriminacijos) 1 skyriaus 4 straipsnio 1 dalį diskriminacija, be kita ko, laikoma situacija, kai asmuo atsiduria nepalankioje padėtyje, nes vertinamas nepalankiau, nei tokiomis aplinkybėmis yra ar būtų vertinamas kitas asmuo, jeigu toks skirtingas vertinimas susijęs su to asmens lytimi, translyte tapatybe ar išraiška, etnine priklausomybe, religija ar įsitikinimais, negalia, seksualine orientacija ar amžiumi.

14. Šio įstatymo 2 skyriaus 12 straipsnyje nustatyta, kad, be kita ko, diskriminuoti draudžiama asmeniui, kuris už savo privataus ir šeiminio gyvenimo ribų visuomenei tiekia prekes ar teikia paslaugas ar būstą.

15. Įstatymo dėl diskriminacijos 5 skyriuje numatytos sankcijos diskriminaciją vykdantiems asmenims. Jos apima kompensaciją, vadinamąją „kompensaciją už diskriminaciją“, sutarčių ar kitų teisinių sandorių peržiūrą ir panaikinimą.

16. Iš šio įstatymo 6 skyriaus 1 straipsnio antros pastraipos matyti, kad ginčai dėl to įstatymo 2 skyriaus 12 straipsnio taikymo nagrinėjami bendrosios kompetencijos teismuose, laikantis *rättegångsbalken* (1942:740) (Teismo proceso kodeksas) nuostatų dėl civilinių bylų, kuriose leidžiama ginčo nagrinėjimą užbaigti taikiu susitarimu.

17. Šio kodekso 13 skyriaus 1 straipsnyje numatyta, kad šioje nuostatoje išvardytomis sąlygomis ieškovas gali pareikšti ieškinį dėl įvykdymo, siekdamas, kad atsakovui būtų nustatytas įpareigojimas, konkrečiai – sumokėti tam tikrą pinigų sumą kaip kompensaciją už diskriminaciją.

18. To kodekso 42 skyriaus 7 straipsnyje numatyta, kad per teismo posėdį atsakovas privalo nedelsdamas pateikti savo kaltę paneigiančių įrodymų. Jeigu to nepadaro, šioje bylos nagrinėjimo stadijoje atsakovas gali sutikti su ieškovo reikalavimais. Sutikus su ieškovo reikalavimais byla nutraukiama. Sutikimas gali būti grindžiamas konkrečiu teisiniu ar faktiniu pagrindu, kuriuo remiasi ieškovas, tačiau gali būti ir nesusijęs su jo reikalavimų pagrindais.

19. Teismo proceso kodekso 42 skyriaus 18 straipsnyje numatyta, kad atsakovui sutikus su ieškovo reikalavimais, teismas tuo remdamasis gali priimti sprendimą.

20. Šio kodekso 13 skyriaus 2 straipsnio pirmoje pastraipoje numatyta, kad ieškovas gali pareikšti deklaratyvų ieškinį, siekdamas, kad būtų konstatuotas tam tikro teisinio ryšio buvimas, jeigu tas teisinis ryšys nėra aiškus ir dėl to jis patiria žalą.

III. Ginčas pagrindinėje byloje, prejudicinis klausimas ir procesas Teisingumo Teisme

21. 2015 m. liepos mėn. Stokholme (Švedija) gyvenančiam ir *Braathens* vykdytu vidaus skrydžiu Geteborgas–Stokholmas vykusiam Čilės kilmės keleiviui (toliau – keleivis) ir dar vienam kitam keleiviui įgulos vado sprendimu buvo pritaikyta papildoma saugumo patikra.

22. Ombudsmenas *Stockholms tingsrätt* (Stokholmo apylinkės instancijos teismas, Švedija) pareiškė ieškinį, juo prašė iš *Braathens* priteisti keleiviui 10 000 Švedijos kronų (SEK) (apie 1 000 eurų) dydžio kompensaciją už diskriminaciją. Grįsdama ieškinį ši institucija nurodė, kad keleivis patyrė tiesioginę diskriminaciją, ir taip *Braathens* pažeidė Įstatymo dėl diskriminacijos 2 skyriaus 12 straipsnį ir 1 skyriaus 4 straipsnį. Pastaroji palaikė keleivį arabu musulmonu, dėl to atliko papildomą jo saugumo patikrą, ir taip jis atsidūrė nepalankioje padėtyje dėl priežasčių, susijusių su išvaizda ir etnine kilme, nes buvo vertinamas nepalankiau nei kiti keleiviai tokiomis pat aplinkybėmis.

23. Nagrinėjant bylą šiame teisme, *Braathens* sutiko įvykdyti reikalavimą sumokėti prašomą kompensaciją, tačiau neigė buvus kokią nors diskriminaciją.

24. Ombudsmenas nesutiko su tuo, kad *Stockholms tingsrätt* (Stokholmo apylinkės teismas) priimtų sprendimą, remdamasis šiuo sutikimu, iš esmės neišnagrinėjęs tariamos diskriminacijos. Ombudsmenas pareikalavo, kad tuo atveju, jeigu šis teismas, nagrinėdamas ieškinį dėl įvykdymo [3], vis dėlto nuspręstų nenagrinėti bylos iš esmės, jis, pirma, priimtų deklaratyvų sprendimą ir juo konstatuotų, kad *Braathens* privalo sumokėti kompensaciją už diskriminaciją dėl savo elgesio, arba, antra, kad šis teismas tokiu sprendimu tiesiog konstatuotų, kad oro transporto bendrovė diskriminavo keleivį.

25. *Stockholms tingsrätt* (Stokholmo apylinkės teismas) savo sprendimo rezoliucinės dalies 1 punkte priteisė keleiviui iš *Braathens* 10 000 SEK dydžio kompensaciją su palūkanomis, o 2 punkte – bylinėjimosi išlaidas. Rezoliucinės dalies 3 punkte Ombudsmeno reikalavimai dėl deklaratyvaus sprendimo pripažinti nepriimtinais. Teismas laikėsi nuostatos, kad ginčai dėl tokių civilinių teisių ir pareigų, kuriomis, kaip šioje byloje, šalys laisvai disponuoja, tuo atveju, kai sutinkama su ieškovo reikalavimais, turi būti išspręsti nenagrinėjant bylos iš esmės, ir pabrėžė, kad yra saistomas *Braathens* pareikšto sutikimo su ieškovo reikalavimais.

26. *Svea hovrätt* (*Svea* apeliacinis teismas, Švedija) atmetė Ombudsmeno apeliacinį skundą ir nusprendė, kad šis apeliacinis skundas, kiek jis susijęs su apylinkės teismo sprendimo rezoliucinės dalies 1 ir 2 punktais, yra nepriimtinas, kad tame sprendime laikytasi Švedijos civilinio proceso normų ir, atsižvelgiant į tai, kad *Braathens* sutiko su ieškovo reikalavimais, jos pozicija dėl tariamo diskriminuojamojo elgesio neturi reikšmės. Šis teismas taip pat atmetė apeliacinį skundą, kiek jis susijęs su tos rezoliucinės dalies 3 punktu dėl deklaratyvaus sprendimo.

3 Turimas omenyje civilinis ieškinys dėl įpareigojimo įvykdyti pareigą atlyginti padarytą žalą.

27. Ombudsmenas dėl apeliacinio teismo sprendimo pateikė kasacinį skundą ir *Högsta domstolen* (Aukščiausiasis Teismas) prašė pateikti Teisingumo Teismui prašymą priimti prejudicinį sprendimą, panaikinti apeliacinio teismo sprendimą, pakeisti *Stockholms tingsrätt* (Stokholmo apylinkės teismas) sprendimą ir grąžinti bylą tam teismui nagrinėti iš esmės, kad, be reikalavimo sumokėti kompensaciją už diskriminaciją, būtų išnagrinėtas bent vienas jo reikalavimas dėl deklaratyvaus sprendimo priėmimo. *Braathens* prašė atmesti šiuos reikalavimus.

28. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nurodo, kad Įstatymo dėl diskriminacijos tikslas – kovoti su diskriminacija ir skatinti lygias asmenų teises bei galimybes, nepaisant lyties, translytės tapatybės ar išraiškos, etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų, negalios, seksualinės orientacijos ar amžiaus. Šis įstatymas apima daug įvairių veiklos sričių ir privalomai taikomas ir viešajame, ir privačiajame sektoriuje; jis parengtas atsižvelgiant į diskriminacijos pagrindus, įtvirtintus Jungtinių Tautų ir Europos Tarybos konvencijose, taip pat, be kita ko, įvairiuose Europos Sąjungos teisės aktuose, įskaitant Direktyvą 2000/43, ir, kaip matyti iš to įstatymo parengiamųjų dokumentų, juo buvo siekiama sudaryti sąlygas diskriminacijos atveju skirti griežtas ir atgrasomas sankcijas.

29. Šis teismas priduria, kad perkeliant į Švedijos teisę Direktyvą 2000/43, konkrečiai jos 15 straipsnį, minėtame įstatyme numatytos sankcijos bet kuriam diskriminaciją vykdančiam asmeniui: kompensacija, vadinamoji „kompensacija už diskriminaciją“, taip pat sutarčių ar kitų teisinių sandorių peržiūra ir panaikinimas. Konkrečiai tas, kas pažeidžia 2 skyriaus 12 straipsnyje numatytą draudimą, turi sumokėti tokią kompensaciją. Kiekvienu konkrečiu atveju jos dydis turėtų būti toks, kad nukentėjusiam asmeniui tai būtų pagrįstas žalos atlyginimas, ir ja būtų kovojama su diskriminacija visuomenėje bei užtikrinta dviguba žalos atlyginimo ir prevencinė funkcija[4]. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nurodo, kad ginčai dėl šio straipsnio taikymo sprendžiami bendrosios kompetencijos teismuose, vadovaujantis Teismo proceso kodekso nuostatomis dėl civilinių bylų, kurias, šalims laisvai disponuojant savo teisėmis, leidžiama užbaigti taikiu susitarimu, nagrinėjimo.

30. *Högsta domstolen* (Aukščiausiasis Teismas) taip pat pabrėžia tam tikrus nacionalinės procesinės teisės aspektus. Jis nurodo, kad atsakovas gali sutikti su ieškovo reikalavimu atlyginti žalą ir neprivalo nurodyti tam priežasčių ar remtis kuriuo nors iš ieškovo nurodytų pagrindų. Taigi sutikimas gali būti nesusijęs su pagrindais, kuriais grindžiami ieškinio reikalavimai. Praktiškai tokiu sutikimu siekiama, kad byla būtų užbaigta ir toliau nebenagrinėjama. Faktiškai teismas privalo patvirtinti sutikimą, nenagrinėdamas faktinių aplinkybių ar teisės klausimų. Tad remiantis tokiu teismo sprendimu negalima daryti jokių tvirtų išvadų dėl ieškovo argumentų, susijusių su ginčo aplinkybėmis, pagrįstumo.

31. *Högsta domstolen* (Aukščiausiasis Teismas) priduria, kad Teismo proceso kodekso 13 skyriaus 2 straipsnyje numatyto deklaratyvaus ieškinio paskirtis – kad būtų konstatuota, jog tarp šalių yra teisinis ryšys. Vis dėlto šis ieškinys yra papildomo pobūdžio. Teismas gali išnagrinėti, ar šis ryšys nėra aiškus ir ar dėl to ieškovas patyrė žalos, nes jam tapo sunkiau planuoti savo ekonominę veiklą. Tad tokio ieškinio nagrinėjimas turi atrodyti tinkamas, atsižvelgiant į faktines aplinkybes, nes teismas privalo suderinti ieškovo interesą vykdyti veiklą ir nepatogumus, kurių galėtų patirti atsakovas, be kita ko, dėl galimo papildomo proceso.

32. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nurodo, kad pagrindinėje byloje pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai priėmė sprendimą priteisti iš *Braathens* kompensaciją, remdamiesi jos sutikimu su ieškovo reikalavimais, ir, jų nuomone, tariamos diskriminacijos buvimo nebuvo galima nagrinėti procese pagal deklaratyvų ieškinį.

4 Švedijos vyriausybė, Ombudsmenas ir *Braathens* nurodė, kad pagal *Högsta domstolen* (Aukščiausiasis Teismas) jurisprudenciją kompensaciją sudaro dvi dalys: žalos atlyginimo kompensacija ir prevencinis padidinimas. Žalos atlyginimo kompensacijos dydis turi būti toks, koks laikomas reikalingu dėl diskriminacijos padarytai žalai atlyginti. Ši suma neribojama. Prevencinis padidinimas iš esmės lygus žalos atlyginimo kompensacijai, taip ši suma padvigubėja.

33. Remdamasis Direktyvos 2000/43 15 straipsnyje įtvirtintais reikalavimais, taikomais sankcijoms už diskriminaciją, juos siejant su valstybių narių pareiga kiekvienam asmeniui užtikrinti Chartijos 47 straipsnyje įtvirtintą teisę į veiksmingą teisių gynybą teisme ir į tai, kad teismas išnagrinėtų Sąjungos teisėje užtikrintų teisių ir laisvių pažeidimo atvejus, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas abejoja dėl šio rezultato. Jis mano, kad reikia nustatyti, ar šalies, kuri teigia patyrusi diskriminaciją, prašymu teismas turi galėti išnagrinėti tos diskriminacijos buvimo klausimą ir ar atsakymas į šį klausimą priklauso nuo to, ar tariamai diskriminaciją vykdęs asmuo tai pripažįsta, ar ne.

34. Šiomis aplinkybėmis *Högsta domstolen* (Aukščiausiasis Teismas) nutarė sustabdyti bylos nagrinėjimą ir pateikti Teisingumo Teismui šį prejudicinį klausimą:

„Ar byloje dėl [Direktyvoje 2000/43] nustatyto draudimo pažeidimo, kurioje nukentėjęs asmuo reikalauja sumokėti kompensaciją už diskriminaciją, tam, kad [šios direktyvos] 15 straipsnyje nustatytas reikalavimas taikyti veiksmingas, proporcingas ir atgrasomas sankcijas būtų laikomas įvykdytu, valstybė narė privalo, kai to prašo nukentėjęs asmuo, visais atvejais išnagrinėti, ar buvo diskriminacija, ir prireikus konstatuoti, kad ji buvo, nepaisant to, ar dėl diskriminacijos kaltinama šalis pripažįsta, kad ji buvo, ar ne?“

35. Ombudsmenas, *Braathens*, Švedijos ir Suomijos vyriausybės bei Europos Komisija pateikė rašytines pastabas. Šioms šalims ir suinteresuotiesiems asmenims, išskyrus Suomijos vyriausybę, buvo atstovaujama 2020 m. vasario 11 d. vykusiame teismo posėdyje.

IV. Analizė

A. Įžanginės pastabos

36. Keleivio vardu Ombudsmeno pareikštu ieškiniu siekiama, kad iš *Braathens* būtų priteista kompensacija už diskriminaciją. Svarbus aspektas tai, kad juo ne tik siekiama, kad būtų sumokėta pinigų suma, bet ir kad *Braathens* pripažintų, jog ši pinigų suma sumokėta *už* diskriminaciją, arba, jei to nebūtų padaryta, kad teismas konstatuotų, jog buvo pažeista keleivio teisė į vienodą požiūrį.

37. *Braathens* atsisako pripažinti buvus kokią nors diskriminaciją. Ji pareiškė sutinkanti sumokėti prašomą kompensaciją ir ją iš tiesų sumokėjo, tačiau tik tam, kad pademonstruotų „savo gerą valią“ ir išvengtų galimai ilgo ir brangaus proceso, kuriame būtų turėjusi gintis nuo kaltinimo diskriminacija.

38. Nepaisydami šio atsisakymo pripažinti buvus diskriminaciją, pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai, vadovaudamiesi nacionalinėmis procesinėmis normomis, nusprendė, kad, sutikus su Ombudsmeno reikalavimais (jo ieškinys laikytinas pareikštu tik dėl kompensacijos), byla buvo užbaigta, nors Ombudsmenas reikalavo ir konstatuoti, kad buvo diskriminacija. Taigi šie teismai priteisė kompensaciją, bet atmetė Ombudsmeno reikalavimus, susijusius su keleivio teisės į vienodą požiūrį pažeidimo konstatavimu.

39. Pabrėžtina, kad iš Teisingumo Teismui pateiktų pastabų matyti, jog deklaratyvus ieškinys, kuriuo siekiama, kad tai būtų konstatuota, yra papildomo pobūdžio [5] ir nėra „įprastas“ bylose dėl diskriminacijos [6]. Tokio pobūdžio bylose, kuriose kompensacija už diskriminaciją iš esmės gali būti priteista tiesiogiai, deklaratyvus ieškinys, kuris suponuoja dviejų etapų procesą – pirmiausia dėl

5 Žr. šios išvados 31 punktą.

6 Rašytinėse pastabose Ombudsmenas nurodo, kad pateikė savo reikalavimus, nors puikiai žinojo, kad pagal nacionalines procesines normas jie paprastai neleidžiami. Taip pat iš šalių pareiškimų per Teisingumo Teismo posėdį matyti, kad, kiek žinoma pagrindinės bylos šalims ir Švedijos vyriausybei, *Högsta domstolen* (Aukščiausiasis Teismas) niekada neteko priimti sprendimo dėl galimybės pasiekti, kad būtų priimtas deklaratyvus sprendimas, nagrinėjant ieškinį dėl žalos atlyginimo dėl diskriminacijos.

konstatavimo, ar buvo diskriminacija, paskui dėl kompensacijos dydžio nustatymo – paprastai laikomas netinkamu [7] ir dėl to nepriimtinu. Toks ieškinys laikomas tinkamu, tik jeigu, pvz., turtinės ar neturtinės žalos apimtis negali būti nustatyta ieškinio pareiškimo momentu, ir ieškinys negali būti pareikštas vėliau dėl senaties termino [8].

40. Apibendrinant pasakytina, kad pagal Švedijos teisę, kaip ją pagrindinėje byloje aiškino pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai, asmuo, kuris mano, kad nukentėjo nuo diskriminacijos dėl rasės ar etninės priklausomybės, kaip tai suprantama pagal šios direktyvos 2 straipsnį, praktiškai teisme negali pasiekti, kad be kompensacijos priteisimo būtų ir konstatuotas diskriminacijos buvimas, jeigu tą diskriminaciją tariamai vykdęs asmuo sutinka sumokėti prašomą kompensaciją, tačiau ginčija bet kokios diskriminacijos buvimą. Nagrinėjamoje byloje pagrindinis klausimas yra tai, ar toks bylos nutraukimo procesinis mechanizmas, kaip sutikimas su ieškinio reikalavimais, gali lemti tokį rezultatą ir nepažeisti Direktyvoje 2000/43 įtvirtintų reikalavimų.

41. Pabrėžtina, kad prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiame teisme nagrinėjamas Ombudsmeno kasacinis skundas susijęs tik su situacija, kai asmuo, kuris mano, kad nukentėjo nuo diskriminacijos, gauna iš atsakovo kompensaciją, tačiau šis *nepripažįsta* elgęsis diskriminuojamai. Šis kasacinis skundas nesusijęs su atvejais, kai atsakovas pripažįsta buvus diskriminaciją. Tokiu atveju, Ombudsmeno nuomone, patenkinus visus ieškovo reikalavimus, nacionaliniai teismai nebeprivalėtų nagrinėti, ar buvo diskriminacija, ir Teisingumo Teismui nereikėtų dėl to užduoti klausimo.

42. Atsižvelgdamas į pagrindinės bylos aplinkybes manau, kad reikia išnagrinėti tik prejudicinio klausimo aspektą dėl tariamai diskriminaciją vykdžiusio asmens atsisakymo tai pripažinti.

43. Kad būtų galima įvertinti valstybių narių diskreciją įgyvendinant Direktyvos 2000/43 procesinius aspektus, reikia išnagrinėti joje įtvirtintus reikalavimus.

B. Direktyvoje 2000/43 įtvirtinti reikalavimai

44. Kaip matyti iš Direktyvos 2000/43 preambulės, ja siekiama visus fizinius asmenis apsaugoti nuo diskriminacijos dėl rasės ar etninės priklausomybės ir taip užtikrinti vieną iš pagrindinių žmogaus teisių. Taigi Direktyvoje 2000/43 jos taikymo srities požiūriu sukonkretinamas bendrasis nediskriminavimo principas, dabar įtvirtintas ir Chartijos 21 straipsnyje [9]. Kaip matyti iš šios direktyvos 12 konstatuojamosios dalies ir 3 straipsnio, ši teisė apima įvairiausias visuomenės sritis. Taigi minėtos direktyvos 7 ir 15 straipsniai, susiję su teisių gynimo priemonėmis ir taikytinomis sankcijomis, yra laba svarbūs, siekiant užtikrinti teisę į vienodą požiūrį ir reikalaujant, kad valstybės narės nuo tokios diskriminacijos nukentėjusiems asmenims numatytų tinkamas teisinės apsaugos priemones [10].

7 Žr. šios išvados 31 punktą.

8 Ombudsmenas pateikė du bylų, kuriose ieškovas, manęs, kad patyrė neturtinę žalą, nesėkmingai prašė priimti deklaratyvų sprendimą ar išnagrinėti bylą iš esmės, pavyzdžius. *Pirmojoje byloje* ieškovas prašė pripažinti, kad valstybei kyla deliktinė atsakomybė dėl Sąjungos teisėje užtikrintų jo teisių asmens duomenų apsaugos srityje pažeidimo. Bylą nagrinėjęs teismas nusprendė, kad, kiek tai susiję su neturtine žala, *deklaratyvus ieškinys* būtų *nenaudingas*, ir pasiūlė ieškovui pareikšti reikalavimą dėl įvykdymo, kad ta žala būtų atlyginta (2008 m. sausio 10 d. *Svea hovrätt* (Stokholme veikiantis apeliacinis teismas) sprendimas byloje Ö 9152-07, *J. S. c. staten genom Justitiekanslern*). *Antroji byla* buvo susijusi su valstybinio universiteto dėstytojo seksualiniu priekabiavimu prie studento. Valstybė iš pradžių nesutiko su *ieškiniu dėl įvykdymo*, kuriuo buvo reikalaujama sumokėti kompensaciją, o vėliau nutarė sutikti, tačiau tik abstrakčiai, su studento vardu Ombudsmeno pareikštu reikalavimu, kad teismas aiškiai nurodytų, jog valstybė nepripažįsta tariamo priekabiavimo. Nors Ombudsmenas nurodė, kad pirminis studento interesas nėra ekonominis, jam *nepavyko pasiekti, kad teismas iš esmės išnagrinėtų*, ar studentas nukentėjo dėl priekabiavimo. Apylinkės teismas atmetė prašymą pateikti Teisingumo Teismui prejudicinį klausimą, ir studentas, kaip bylą laimėjusi šali, negalėjo pateikti apeliacinio skundo (2017 m. spalio 5 d. *Stockholms tingsrätt* (Stokholmo apylinkės teismas) sprendimas byloje *Diskrimineringsombudsmannen mot staten genom Justitiekanslern* (T 16908-15)).

9 Pagal analogiją dėl 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos direktyvos 2000/78/EB, nustatančios vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus (OL L 303, 2000, p. 16; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 4 t., p. 79), žr. 2020 m. balandžio 23 d. Sprendimą *Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI* (C-507/18, EU:C:2020:289, 38 punktas).

10 Žr. Direktyvos 2000/43 19 konstatuojamąją dalį.

45. Direktyvos 2000/43 7 straipsnyje valstybėms narėms nustatyta pareiga numatyti teismo ar administracines procedūras, kad asmenys, kurie mano, kad nukentėjo, nes jiems nebuvo taikomas vienodo požiūrio principas, galėtų įgyvendinti šioje direktyvoje įtvirtintas teises.

46. Pagal minėtos direktyvos 15 straipsnį valstybės narės turi numatyti veiksmingas, proporcingas ir atgrasomas sankcijas; jos gali apimti kompensacijos sumokėjimą nukentėjusiam asmeniui.

47. Kaip matyti iš principinio Sprendimo *von Colson ir Kamann*[11] dėl Direktyvos 76/207/EEB[12], pagal kurią draudžiama vyrų ir moterų diskriminacija, aiškinimo, šios dvi nuostatos yra susijusios. Šiame sprendime konkrečiai aiškinamas tos direktyvos 6 straipsnis dėl asmenų, nukentėjusių nuo diskriminacijos, teisės įgyvendinti savo teises; jo formuluotė panaši į Direktyvos 2000/43 7 straipsnio formuluotę.

48. Šiame sprendime Teisingumo Teismas konstatavo, kad pagal Direktyvos 76/207 6 straipsnį valstybės narės privalo savo teisinėje sistemoje įtvirtinti tokias priemones, kad bet kuris asmuo, kuris mano, kad nukentėjo nuo diskriminacijos, galėtų įgyvendinti savo teises teismine tvarka, ir nurodė, kad šios priemonės turi būti pakankamai *veiksmingos*, kad būtų pasiektas direktyvos tikslas, ir kad atitinkami asmenys turi galėti jomis *veiksmingai* pasinaudoti nacionaliniuose teismuose. Kaip pavyzdį Teisingumo Teismas nurodė, kad tokios priemonės gali apimti nuostatas, kuriomis užtikrinama tinkama piniginė kompensacija, o prireikus numatoma ir papildoma baudų sistema[13].

49. Teisingumo Teismas pridūrė, kad, be kita ko, sankcija turi turėti *realų atgrasomąjį poveikį* diskriminaciją vykdžiusiam subjektui[14].

50. Sąjungos teisės aktų leidėjas naujose direktyvose dėl vienodo požiūrio[15], įskaitant Direktyvą 2000/43, atsižvelgė į šį sprendimą ir vėlesnę jurisprudenciją.

51. Sąjungos teisės aktų leidėjas, siekdamas aiškumo, numatė nebe vieną, o dvi atskiras nuostatas, šiuo atveju – Direktyvos 2000/43 7 ir 15 straipsnius. Jos atitinkamai susijusios su „teisių gynimu“, įskaitant teismo ar administracines procedūras, ir „sankcijomis[16]“.

52. Teisingumo Teismas savo jurisprudencijoje yra paaiškinęs šių sąvokų ypatumus. Pažymėtina, kad tas pats veiksmingumo terminas vartojamas ir apibūdinant teisių gynimą[17], ir sankcijas[18].

11 1984 m. balandžio 10 d. sprendimas (14/83, EU:C:1984:153).

12 1976 m. vasario 9 d. Tarybos direktyva dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo taikymo įsidarbinimo, profesinio mokymo, pareigų paaukštinimo ir darbo sąlygų atžvilgiu (OL L 39, 1976, p. 40; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 1 t., p. 187).

13 1984 m. balandžio 10 d. Sprendimas *von Colson ir Kamann* (14/83, EU:C:1984:153, 18 punktas).

14 1984 m. balandžio 10 d. Sprendimas *von Colson ir Kamann* (14/83, EU:C:1984:153, 23 punktas).

15 Žr. Direktyvą 2000/78; 2004 m. gruodžio 13 d. Tarybos direktyvą 2004/113/EB, įgyvendinančią vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo (OL L 373, 2004, p. 37); 2006 m. liepos 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2006/54/EB dėl moterų ir vyrų lygių galimybių ir vienodo požiūrio į moteris ir vyrus užimtumo bei profesinės veiklos srityje principo įgyvendinimo (OL L 204, 2006, p. 23); taip pat 2010 m. liepos 7 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2010/41/ES dėl vienodo požiūrio į savarankiškai dirbančius vyrus ir moteris principo taikymo, kuria panaikinama Tarybos direktyva 86/613/EEB (OL L 180, 2010, p. 1).

16 Šios nuostatos įtvirtintos atitinkamai Direktyvos 2000/78 9 ir 17 straipsniuose, Direktyvos 2004/113 8 ir 14 straipsniuose, Direktyvos 2006/54 17, 18 ir 25 straipsniuose, taip pat Direktyvos 2010/41 9 ir 10 straipsniuose. Nors kai kurie direktyvose vartojami terminai skiriasi, tai neturi reikšmės šiai analizei.

17 Žr. 1990 m. lapkričio 8 d. Sprendimą *Dekker* (C-177/88, EU:C:1990:383, 23 punktas), 1993 m. rugpjūčio 2 d. Sprendimą *Marshall* (C-271/91, EU:C:1993:335, 22 ir 24 punktai), 1997 m. balandžio 22 d. Sprendimą *Draehmpaehl* (C-180/95, EU:C:1997:208, 39 punktas), 2008 m. liepos 10 d. Sprendimą *Feryn* (C-54/07, EU:C:2008:397, 37 punktas), 2013 m. balandžio 25 d. Sprendimą *Asociația Accept* (C-81/12, EU:C:2013:275, 63 punktas) ir 2015 m. gruodžio 17 d. Sprendimą *Arjona Camacho* (C-407/14, EU:C:2015:831, 31 punktas).

18 Žr. 1993 m. rugpjūčio 2 d. Sprendimą *Marshall* (C-271/91, EU:C:1993:335, 22 punktas), 1997 m. balandžio 22 d. Sprendimą *Draehmpaehl* (C-180/95, EU:C:1997:208, 25 punktas), 2008 m. liepos 10 d. Sprendimą *Feryn* (C-54/07, EU:C:2008:397, 38 punktas) ir 2013 m. balandžio 25 d. Sprendimą *Asociația Accept* (C-81/12, EU:C:2013:275, 73 punktas).

53. Jeigu kalbėtume apie teisių gynimą, Teisingumo Teismas paprastai remiasi teise į veiksmingą teisminę apsaugą [19].

54. Teisingumo Teismas yra išaiškinęs identiškai Direktyvos 2000/43 7 straipsniui suformuluotą nuostatą – Direktyvos 2000/78 9 straipsnį [20]. Jis nusprendė, kad tame 9 straipsnyje numatyta teisė į veiksmingą teisių gynimo priemonę panaši į numatytąją Chartijos 47 straipsnio pirmoje pastraipoje [21]. Pagal pastarąją nuostatą kiekvienas asmuo, kurio teisės ir laisvės, garantuojamos Sąjungos teisės, yra pažeistos, turi teisę į veiksmingą jų gynybą teisme.

55. Pabrėžtina, kad nors kalbame apie pirminėje teisėje įtvirtintą pagrindinę teisę, kuria gali pasinaudoti kiekvienas asmuo, Sąjungos teisės aktų leidėjas manė esant būtina ją dar kartą patvirtinti Direktyvoje 2000/43 ir kitose vienodo požiūrio srities direktyvose bei numatė, kad ji turi būti įgyvendinama procesinėmis priemonėmis. Tos priemonės atitinka teisių gynimo priemones, kurias valstybės narės turi įtvirtinti pagal ESS 19 straipsnio 1 dalies antrą pastraipą, siekdamos užtikrinti veiksmingą teisminę apsaugą Sąjungos teisei priklausančiose srityse.

56. Teisingumo Teismas Sprendime *Leitner* [22] konstatavo, kad, kiek tai susiję su asmenimis, kurie patyrė diskriminaciją, šiuo konkrečiu atveju dėl amžiaus, laikantis lygybės principo reikalaujama, kad „būtų *garantuojama* jų teisės į vienodą požiūrį veiksminga teisminė apsauga“ [23].

57. Darytina išvada, kad asmuo, kuris mano, kad nukentėjo nuo diskriminacijos dėl etninės priklausomybės, pagal Direktyvos 2000/43 7 straipsnį turi turėti galimybę įgyvendinti savo teisę į vienodą požiūrį teismine tvarka siekiant, kad teismas išnagrinėtų, ar buvo diskriminacija, ir priverstų paisyti jo teisės [24].

58. Teisės aktų leidėjas dar labiau sustiprino asmens, kuris mano, kad nukentėjo nuo diskriminacijos, teisminę apsaugą, palengvinęs jo įrodinėjimo naštą. Direktyvos 2000/43 8 straipsnyje numatyta, kad jeigu asmuo, kuris mano, kad nukentėjo nuo diskriminacijos, nurodo aplinkybes, leidžiančias daryti prielaidą dėl diskriminacijos buvimo, pats atsakovas turi įrodyti, kad vienodo požiūrio principas nebuvo pažeistas.

59. Dėl Direktyvos 2000/43 15 straipsnyje numatytų sankcijų Teisingumo Teismas, nagrinėdamas analogiškas nuostatas, pabrėžė, kad valstybės narės pirmiausia privalo užtikrinti, kad nukentėjusiam asmeniui būtų *atlyginta visa* [25] patirta žala. Todėl negalima nustatyti didžiausios šios kompensacijos sumos [26].

19 Dėl Direktyvos 2000/43 žr. 2008 m. liepos 10 d. Sprendimą *Feryn* (C-54/07, EU:C:2008:397, 37 punktas).

20 2019 m. gegužės 8 d. Sprendimas *Leitner* (C-396/17, EU:C:2019:375).

21 Šiuo klausimu žr. 2019 m. gegužės 8 d. Sprendimą *Leitner* (C-396/17, EU:C:2019:375, 61 punktas).

22 2019 m. gegužės 8 d. sprendimas (C-396/17, EU:C:2019:375, 62 punktas).

23 Pasviruoju šriftu išskirta mano.

24 Teisė kreiptis į teismą siekiant įgyvendinti savo teisę į vienodą požiūrį nurodyta pasiūlyme dėl Tarybos direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės (COM(1999) 566 *final*). Ji atitinka suformuotą jurisprudenciją dėl teisės į veiksmingą teisių gynimo priemonę; žr. naujausią 2020 m. kovo 26 d. Sprendimą *Réexamen Simpson ir HG / Taryba ir Komisija* (C-542/18 RX-II ir C-543/18 RX-II, EU:C:2020:232, 55 punktas).

25 Žr. 1993 m. rugpjūčio 2 d. Sprendimą *Marshall* (C-271/91, EU:C:1993:335, 26, 31 ir 34 punktai) ir 2015 m. gruodžio 17 d. Sprendimą *Arjona Camacho* (C-407/14, EU:C:2015:831, 33 ir 37 punktai).

26 Žr. 1993 m. rugpjūčio 2 d. Sprendimą *Marshall* (C-271/91, EU:C:1993:335, 30 ir 32 punktai).

60. Antra, sankcijos turi turėti realų *atgrasomąjį* poveikį [27]. Tad jos negali būti tik simbolinės [28] ir turi atitikti pažeidimų sunkumą [29], tačiau laikantis proporcingumo principo [30]. Viešinimo priemonės laikytinos galinčiomis turėti atgrasomąjį poveikį [31]. Be to, sankcijos gali atlikti ir nubaudimo funkciją [32].

61. Pabrėžtina, kad nors teisminė apsauga ir sankcijos turi būti veiksmingos, valstybės narės turi laisvę pasirinkti priemones, kurios joms atrodo tinkamos, jeigu jomis galima pasiekti norimus rezultatus pagal Sąjungos teisę [33].

62. Nagrinėjamoje byloje svarbiausia būtent šios laisvės apimtis, atsižvelgiant į Sąjungos teisės aktų leidėjo Direktyvoje 2000/43 nustatytas pareigas.

63. Iš prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo paaiškinimų matyti, kad tokia sankcijų sistema, kaip nagrinėjama pagrindinėje byloje, siekiama, pirma, atlyginti nukentėjusio asmens patirtą žalą ir, antra, nubausti diskriminaciją vykdžiusį subjektą ir atgrasyti jį nuo diskriminuojamojo elgesio ateityje. Be to, šioms sankcijoms įgyvendinti numatyta priemonė – ieškinys dėl įvykdymo.

64. *Braathens*, Švedijos vyriausybė ir Komisija mano, kad tokia sankcijų ir teisių gynimo priemonių sistema, apimanti procesinį bylos nutraukimo mechanizmą, jeigu atsakovas sutinka su ieškinio reikalavimais, atitinka Direktyvoje 2000/43 numatytus reikalavimus.

65. Priešingai *Braathens*, Švedijos vyriausybės ir Komisijos pozicijai, laikausi tokios pačios nuomonės kaip ir Ombudsmenas, kad taip nėra.

C. Iš Direktyvos 2000/43 kylantys padariniai proceso autonomijai

66. Primintina, kad pagal proceso autonomijos principą ir suformuotą jurisprudenciją, nesant iš Sąjungos teisės kylančių asmenų teisių teisminę gynybą reglamentuojančių Sąjungos teisės aktų, kiekviena valstybė narė savo nacionalinėje teisinėje sistemoje turi paskirti kompetentingus teismus ir nustatyti ieškinių, skirtų užtikrinti šių teisių apsaugai, procesines taisykles [34].

67. Šiai valstybių narių laisvei taikomi lygiavertiškumo ir veiksmingumo principai, t. y. pirmasis jų suponuoja pareigą užtikrinti, kad tos procesinės taisyklės nebūtų mažiau palankios nei taisyklės, taikomos panašiems ieškiniams, o pagal antrąjį įpareigojama, kad dėl tų taisyklių netaptų neįmanoma ar per sunku įgyvendinti Sąjungos teisėje įtvirtintas teises.

27 Žr. 1990 m. lapkričio 8 d. Sprendimą *Dekker* (C-177/88, EU:C:1990:383, 23 punktas), 1993 m. rugpjūčio 2 d. Sprendimą *Marshall* (C-271/91, EU:C:1993:335, 24 punktas), 1997 m. balandžio 22 d. Sprendimą *Draehmpaehl* (C-180/95, EU:C:1997:208, 40 punktas), 2013 m. balandžio 25 d. Sprendimą *Asociația Accept* (C-81/12, EU:C:2013:275, 63 punktas) ir 2015 m. gruodžio 17 d. Sprendimą *Arjona Camacho* (C-407/14, EU:C:2015:831, 31 punktas). Pažymėtina, kad ši dviguba sankcijos funkcija apibūdinta dviejose skirtingose Direktyvos 2006/54 nuostatose – jos 18 straipsnyje „Kompensavimas arba žalos atlyginimas“ ir 25 straipsnyje „Sankcijos“. Taigi toliau terminas „sankcija“ vartojamas tik priemonėms, turinčioms atgrasomąjį poveikį, apibūdinti.

28 Žr. 2013 m. balandžio 25 d. Sprendimą *Asociația Accept* (C-81/12, EU:C:2013:275, 64 punktas)

29 Žr. 2013 m. balandžio 25 d. Sprendimą *Asociația Accept* (C-81/12, EU:C:2013:275, 63 punktas)

30 Žr. 2013 m. balandžio 25 d. Sprendimą *Asociația Accept* (C-81/12, EU:C:2013:275, 63 punktas).

31 Žr. 2013 m. balandžio 25 d. Sprendimą *Asociația Accept* (C-81/12, EU:C:2013:275, 68 punktas).

32 ir 2015 m. gruodžio 17 d. Sprendimą *Arjona Camacho* (C-407/14, EU:C:2015:831, 40 punktas).

33 Žr. 1990 m. lapkričio 8 d. Sprendimą *Dekker* (C-177/88, EU:C:1990:383, 26 punktas), 1993 m. rugpjūčio 2 d. Sprendimą *Marshall* (C-271/91, EU:C:1993:335, 23 punktas), 2008 m. liepos 10 d. Sprendimą *Feryn* (C-54/07, EU:C:2008:397, 37 punktas), 2013 m. balandžio 25 d. Sprendimą *Asociația Accept* (C-81/12, EU:C:2013:275, 61 punktas) ir 2015 m. gruodžio 17 d. Sprendimą *Arjona Camacho* (C-407/14, EU:C:2015:831, 30 punktas).

34 Žr., be kita ko, 1976 m. gruodžio 16 d. Sprendimą *Rewe-Zentralfinanz ir Rewe-Zentral* (33/76, EU:C:1976:188) ir 2007 m. kovo 13 d. Sprendimą *Unibet* (C-432/05, EU:C:2007:163, toliau – Sprendimas *Unibet*, 39 punktas).

68. Teisingumo Teismui daugelyje bylų vis dažniau tenka taikyti kitą kriterijų – veiksmingos teisminės apsaugos, dabar įtvirtintos Chartijos 47 straipsnyje [35]. Taikant šį kriterijų nagrinėjama, ar atitinkama nacionaline teise užtikrinama veiksminga teisminė apsauga ir suinteresuotajam asmeniui leidžiama teisme pasinaudoti iš Sąjungos teisės kylančiomis teisėmis. Pastarasis kriterijus laikomas griežtesniu. Jo apribojimai leidžiami tik pagal Chartijos 52 straipsnio 1 dalį, t. y. jeigu tie apribojimai numatyti įstatyme, jais nekeičiama Chartijoje įtvirtintų teisių ir laisvių esmė ir nepažeidžiamas proporcingumo principas.

69. Pirmasis ir (arba) antrasis kriterijai paprastai taikomi atsižvelgiant į tai, ar nagrinėjamos normos susijusios su teise į veiksmingą teisminę apsaugą, kaip ji suprantama pagal Chartijos 47 straipsnį [36].

70. Kadangi nagrinėjama byla susijusi su antrinės teisės normomis sankcijų ir teisių gynimo priemonių srityje, kuriomis siekiama užtikrinti veiksmingą teisminę apsaugą, manau, reikia taikyti veiksmingos teisminės apsaugos kriterijų.

71. Vis dėlto manau, kad tokiu atveju abu kriterijai vienas kitam neprieštarauja, nes sąvoka „veiksmingumo“ pagal proceso autonomijos principą susijusi su sąvoka „veiksminga teisminė apsauga“.

72. Valstybės narės, laikydamosi iš Direktyvos 2000/43 kylančių reikalavimų, gali įtvirtinti tokias procesines normas, kurios joms atrodo tinkamos.

73. Šiuo aspektu pažymėtina, kad Direktyvos 2000/43 7, 8 ir 15 straipsniuose, siejamuose su Chartijos 47 straipsniu, įtvirtinti tiesioginiai arba netiesioginiai reglamentavimo srities reikalavimai.

74. Pirma, pagal šios direktyvos 7 ir 15 straipsnius valstybės narės privalo numatyti teisių gynimo ir žalos atlyginimo priemones bei sankcijas, kuriomis galima užtikrinti veiksmingą teisminę apsaugą. Antra, minėtos direktyvos 8 straipsnyje tiesiogiai numatyta procesinė įrodinėjimo pareigos taisyklė.

75. Toliau nagrinėsiu praktinius padarinius valstybių narių pagal šią direktyvą patvirtintoms priemonėms sankcijų (1 skyrius), teisių gynimo priemonių (2 skyrius) srityje ir bendresne prasme jų galimybę numatyti dispozityvumo principu pagrįstus mechanizmus, skirtus palengvinti ginčų sprendimui (3 skyrius).

1. Dėl valstybių narių „laisvės“ nustatyti sankcijas

76. Iš šios išvados 34 išnašoje nurodytos suformuotos jurisprudencijos matyti, kad valstybės narės turi diskreciją nustatyti sankcijas, kurios joms atrodo tinkamos. Dėl Direktyvos 2000/43 Teisingumo Teismas Sprendime *Feryn* [37] konstatavo, kad joje konkrečių sankcijų nenustatoma; valstybėms narėms paliekama laisvė pasirinkti vieną iš įvairių galimybių, leidžiančių pasiekti joje numatytą tikslą.

35 Žr., be kita ko, 2016 m. rugsėjo 15 d. Sprendimą *Star Storage ir kt.* (C-439/14 ir C-488/14, EU:C:2016:688) ir 2016 m. lapkričio 8 d. Sprendimą *Lesoochranárske zoskupenie VLK* (C-243/15, EU:C:2016:838).

36 Kaip pavyzdį, *pirma*, dėl tik proceso autonomijos kriterijaus taikymo žr. 2003 m. vasario 27 d. Sprendimą *Santex* (C-327/00, EU:C:2003:109) ir 2015 m. spalio 6 d. Sprendimą *Târşia* (C-69/14, EU:C:2015:662), *antra*, dėl vien veiksmingos teisminės apsaugos kriterijaus taikymo žr. 2016 m. rugsėjo 15 d. Sprendimą *Star Storage ir kt.* (C-439/14 ir C-488/14, EU:C:2016:688) ir 2016 m. lapkričio 8 d. Sprendimą *Lesoochranárske zoskupenie VLK* (C-243/15, EU:C:2016:838) ir, *trečia*, dėl abiejų kriterijų taikymo žr. 2010 m. kovo 18 d. Sprendimą *Alassini ir kt.* (C-317/08–C-320/08, EU:C:2010:146).

37 2008 m. liepos 10 d. sprendimas (C-54/07, EU:C:2008:397, 37 punktas).

77. Šio sprendimo dėl diskriminacijos darbuotojų atrankoje 39 punkte Teisingumo Teismas nurodė, kad sankcijas gali sudaryti diskriminacijos konstatavimas teisme arba kompetentingoje administracinėje institucijoje, susietas su adekvataus paskelbimo reikalavimu, darbdaviui nustatytas įpareigojimas, prireikus paskiriant baudą, nutraukti diskriminuojamuosius veiksmus arba žalos atlyginimo priteisimas bylą inicijavusiai šaliai [38].

78. Darytina išvada, kad, be kita ko, valstybė narė gali numatyti žalos atlyginimą kaip sankciją ir kad diskriminacijos konstatavimas yra tik viena iš kitų galimų sankcijų.

79. Vis dėlto iš šio sprendimo taip pat matyti, kad paskirta sankcija glaudžiai susijusi su diskriminacijos buvimu [39]. Minėto sprendimo negalima aiškinti taip, kad kompensacija gali būti veiksminga sankcija pagal Direktyvos 2000/43 15 straipsnį, jeigu tariamai diskriminaciją vykdęs asmuo nepripažįsta pažeidęs teisę į vienodą požiūrį arba to nekonstatuoja administracinė ar teisminė institucija.

80. Manau, kad jeigu nepripažįstamas ar nekonstatuojamas ryšys tarp kompensacijos sumokėjimo ir teisės į vienodą požiūrį pažeidimo, taip gali būti pažeidžiamos atkuriamoji ir atgrasomoji sankcijos funkcijos.

a) Dėl atkuriamosios sankcijos funkcijos

81. Sprendime *Marshall* Teisingumo Teismas konstatavo, kad piniginė kompensacija gali būti priemonė, pasirinkta siekiant atkurti vienodą požiūrį, šiuo atveju – į vyrus ir moteris, ir pabrėžė, kad ši kompensacija turi būti pagrįsta, atsižvelgiant į patirtą žalą [40].

82. Bet kaip gali būti atlyginta nepripažinta ar nekonstatuota žala?

83. Šis klausimas kyla ypač tada, jeigu, kaip nagrinėjamu atveju, padaryta neturtinė žala. Atrodo, kad apskritai sumokėti tam tikrą pinigų sumą savaime nepakanka, kad būtų atlyginta patirta žala. Kaip teigia Ombudsmenas, keleivio ir daugumos jo atstovaujamų diskriminaciją patyrusių asmenų pirminis interesas nėra ekonominis.

84. Tad jeigu atsakovas sumoka reikalaujamą sumą, tačiau atsisako pripažinti padaręs žalą, nukentėjęs asmuo iš tiesų gauna tą pinigų sumą, bet, kadangi nėra susijusi su patirta žala, ji atsieta nuo nukentėjusio asmens išgyvenimų. Jeigu teismas prieš ieškovo valią savo sprendime nurodo, kad diskriminacija nepripažįstama [41] ir jeigu jis neišsako nuomonės dėl to, ar kaltinimai diskriminacija pagrįsti, ar ne, teisės požiūriu diskriminacija neegzistuoja.

85. Būtinybė nustatyti ryšį tarp sankcijos, šiuo atveju kompensacijos, ir diskriminacijos buvimo patvirtinta Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) jurisprudencijoje.

86. Primintina, kad pagal Chartijos 52 straipsnio 3 dalį joje nurodytų teisių, atitinkančių 1950 m. lapkričio 4 d. Romoje pasirašytos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) garantuojamas teises, esmė ir taikymo sritis yra tokia, kaip nustatyta toje konvencijoje.

38 2008 m. liepos 10 d. Sprendimas *Feryn* (C-54/07, EU:C:2008:397).

39 Ryšį tarp teisės ir žalos atlyginimo pabrėžė W. van Gerven savo straipsnyje „Of rights, remedies and procedures“, CMLRev, 2000, 37 t., p. 525: „Glaudus ryšys tarp teisių ir teisių gynimo būdų yra tai, kad šia teise būtinai turi būti grindžiamas gynimo būdas, leidžiantis šią teisę įgyvendinti teismo procese“.

40 Šiuo klausimu žr. 1993 m. rugpjūčio 2 d. Sprendimą *Marshall* (C-271/91, EU:C:1993:335, 30 ir 34 punktai).

41 Šiuo atveju tai paminėta apylinkės teismo sprendime.

87. Chartijos 47 straipsnyje įtvirtinta teisė į veiksmingą teisminę apsaugą atitinka EŽTK 6 ir 13 straipsniuose numatytas teises: teisę į teisingą bylos nagrinėjimą ir teisę į veiksmingą teisinės gynybos priemonę [42]. Taip pat teisė į vienodą požiūrį neatsižvelgiant į rasę ar etninę priklausomybę, kurią siekiama apsaugoti pagal Direktyvą 2000/43 ir kuri įtvirtinta Chartijos 21 straipsnyje, atitinka EŽTK 14 straipsnį [43]. Taigi šioje srityje svarbu remtis EŽTT jurisprudencija.

88. EŽTT yra konstatavęs, kad asmuo, kuris teigia esąs diskriminacijos „auka“, kaip tai suprantama pagal EŽTK 34 straipsnį [44], ir prašo priteisti kompensaciją dėl jos patirtai žalai atlyginti, netenka aukos statuso, tik jeigu įvykdomos dvi sąlygos. Tas asmuo ne tik turi gauti prašomą kompensaciją, bet taip pat nacionalinės institucijos turi būti pripažinusios tariamą EŽTK pažeidimą [45].

89. Manau, kad ši jurisprudencija yra svarbi, kai kalbame apie nukentėjusius nuo diskriminacijos asmenis, kaip tai suprantama pagal Direktyvą 2000/43. Šioje direktyvoje vartojama sąvoka „asmuo, manantis, kad jis nukentėjo [nuo diskriminacijos]“ atitinka EŽTK sąvoką „asmuo, teigiantis, kad yra [diskriminacijos] auka“ [46].

90. Jeigu šią EŽTT jurisprudenciją taikytume tokioje byloje kaip pagrindinė, tai reikštų, jog tam, kad būtų veiksmingai atlyginta to asmens patirta žala, jis turi turėti galimybę prašyti teismo konstatuoti, kad nukentėjo nuo diskriminacijos. Tad pagal šią jurisprudenciją akivaizdžiai svarbu konstatuoti, kad yra ryšys tarp asmeniui, kuris teigia, kad nukentėjo, nes jam nebuvo taikomas vienodo požiūrio principas, sumokėtos kompensacijos ir jo teisės į vienodą požiūrį pažeidimo.

91. Taigi Švedijos vyriausybės ir *Braathens* pozicijos, kad EŽTT jurisprudencija neturi reikšmės, jeigu ginčas kyla tarp dviejų privačių asmenų, nagrinėjamu atveju – tarp privačios įmonės ir fizinio asmens, nes ji susijusi tik su valstybės ir fizinio asmens santykiais, negalima laikyti teisinga.

92. Iš tiesų, pirma, EŽTT jurisprudencijoje suformuluoti nurodymai dėl draudimo pažeisti pagrindines teises taikytini ir santykiams tarp privačių asmenų, taikant „pozityviųjų pareigų“, kurios pagal tą konvenciją nustatytos susitariančiosioms šalims, doktriną – be kita ko, taikant pozityviąją pareigą užtikrinti, kad asmenys, naudodamiesi minėtoje konvencijoje įtvirtintomis teisėmis, nebūtų diskriminuojami kito asmens [47]. Antra, bet kuriuo atveju EŽTK nustatyti apribojimai, susiję su joje numatytos teisės taikymo sritimi [48], negali būti taikomi atitinkamoms Chartijoje įtvirtintoms teisėms, jeigu joje tokių apribojimų nenumatyta. Be to, Teisingumo Teismas yra išaiškinęs Chartijos 21 ir 47 straipsnius daugelyje bylų, kurių šalys buvo privatūs asmenys [49].

42 Žr. Su pagrindinių teisių chartija susijusius paaiškinimus (OL C 303, 2007, p. 17) dėl jos 47 straipsnio.

43 Žr. Su pagrindinių teisių chartija susijusius paaiškinimus (OL C 303, 2007, p. 17) dėl jos 21 straipsnio.

44 Pagal EŽTK 34 straipsnį kiekvienas fizinis asmuo, teigiantis, kad yra vienos iš „Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių padaryto Konvencijoje ir jos protokoluose įtvirtintų teisių“ pažeidimo auka, Teismui gali pateikti individualią peticiją.

45 Žr., be kita ko, 2004 m. lapkričio 25 d. EŽTT sprendimą *Nardone prieš Italiją* (CE:ECHR:2004:1125DEC003436802, dalies „Dėl teisės“ 1 punktas) ir 2012 m. birželio 7 d. EŽTT sprendimą *Centro Europa 7.S.R.L ir Di Stefano prieš Italiją* (CE:ECHR:2012:0607JUD003843309, 81 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija, taip pat 87 ir 88 punktai).

46 Pažymėtina, kad Direktyvos 2000/43 24 konstatuojamojoje dalyje ir jos parengiamuosiuose dokumentuose vartojamas terminas „auka“ (pranc. „victime“).

47 Šiuo klausimu žr. 2016 m. balandžio 12 d. EŽTT sprendimą *R. B. prieš Vengriją* (CE:ECHR:2016:0412JUD006460212, 81 punktas).

48 Pvz., primintina, kad EŽTK 14 straipsnyje įtvirtintas diskriminacijos draudimas taikomas tik kartu su kitų toje konvencijoje numatytų teisių ir laisvių pažeidimu. Be to, pagal Chartijos 52 straipsnio 3 dalies antrą sakinį niekas nekliudo Sąjungos teisėje numatyti platesnes teises.

49 Nors Teisingumo Teismui siūlau ne tiesiogiai taikyti Chartijos 21 ir 47 straipsnius, o išaiškinti Direktyvą 2000/43, atsižvelgiant į tuos straipsnius, pabrėžtina, kad Teisingumo Teismas yra konstatavęs, kad jie turi tiesioginį horizontalų poveikį, todėl gali būti tiesiogiai taikomi byloje tarp dviejų privačių asmenų. Žr. 2018 m. balandžio 17 d. Sprendimą *Egenberger* (C-414/16, EU:C:2018:257, 76 punktas) ir 2019 m. sausio 22 d. Sprendimą *Cresco Investigation* (C-193/17, EU:C:2019:43, 76 punktas).

93. Darytina išvada, kad byloje dėl diskriminacijos dėl etninės priklausomybės toks ieškovas, kaip keleivis, turi turėti galimybę pasiekti, kad būtų konstatuota, jog kompensacija, kurią prašoma priteisti iš tokios privačios įmonės, kaip oro transporto bendrovė pagrindinėje byloje, yra susijusi su ta diskriminacija. Jeigu pastaroji sutinka su reikalavimu atlyginti žalą, tačiau nepripažįsta diskriminacijos, ieškovas, kuris teigia, kad dėl to nukentėjo, turi turėti galimybę reikalauti, kad teismas ištirtų, ar buvo diskriminacija.

94. Nustatyti ryšį tarp kompensacijos ir diskriminacijos buvimo ją pripažįstant ar konstatuojant svarbu ne tik dėl to, kad nukentėjęs asmuo galėtų gauti tinkamą žalos atlyginimą, bet ir dėl to, kad sankcija atliktų ir savo antrąją – atgrasomąją – funkciją pagal Direktyvos 2000/43 15 straipsnį.

b) Dėl atgrasomosios sankcijos funkcijos

95. Argumentai, analogiški išdėstytiems a skyriuje dėl būtino ryšio tarp sankcijos ir pažeistos teisės, pripažįstant ar konstatuojant šį pažeidimą, taikytini ir siekiant užtikrinti, kad sankcija atliktų savo atgrasomąją funkciją ir atsakovo, ir kitų panašią diskriminaciją vykdančių asmenų atžvilgiu.

96. Iš tiesų, kaip tam tikros sumos sumokėjimas gali turėti pakankamą atgrasomąjį poveikį atsakovui ir atgrasyti pastarąjį nuo pakartotinio diskriminuojamojo elgesio bei užkirsti kelią naujiems jo ar kitų asmenų vykdomos diskriminacijos atvejams, jeigu jis nepripažįsta, kad elgėsi diskriminuojamai, ir jeigu teismas nekonstatuoja, kad buvo diskriminacija?

97. Suomijos vyriausybė teigia, kad diskriminaciją vykdęs subjektas pripažįsta savo veiksmus, nes sumoka didesnę kompensaciją, ir taip atgrasomas ateityje vėl taip pat diskriminuojamai elgtis. Tačiau tokio pripažinimo nėra, jeigu, kaip šioje byloje, atsakovas atsisako pripažinti buvus kokią nors diskriminaciją ir jeigu reikalaujama suma jam neturi didelio ekonominio poveikio [50].

98. Konstatuotina, kad jeigu sankcija aiškiai nesusieta su diskriminuojamu elgesiu, atgrasomasis poveikis bus daug mažesnis. Diskriminaciją vykdžiusiam subjektui gali kilti pagunda ir ateityje jos nepaisyti ir vėl taip pat elgtis, nes sankcija jam skiriama ne „už“ diskriminaciją.

99. Jeigu nagrinėjant ieškinį dėl žalos atlyginimo atsakovas, atlyginęs žalą, galėtų nepripažinti, kad buvo kokia nors diskriminacija, ir teismas negalėtų konstatuoti jos buvimo, Direktyvoje 2000/43 nustatytos priemonės netektų veiksmingumo ir jomis nebūtų įmanoma veiksmingai kovoti su diskriminacija, nes jų galėtų būti nepaisoma.

100. Tokiu atveju atsakovas galėtų tam tikra prasme „nusipirkti“ savo diskriminuojamąjį elgesį, nes jis nebūtų nei pripažintas, nei konstatuotas.

101. Priešingai, jeigu pagrindinės teisės į vienodą požiūrį pažeidimas būtų pripažintas ar konstatuotas, tai galėtų paskatinti atsakovą ateityje nebesielgti diskriminuojamai. Atgrasomąjį poveikį galėtų sustiprinti to paskelbimas ar net paviešinimas.

102. Taigi siūlau Teisingumo Teismui nuspręsti, kad tarp sankcijos ir diskriminacijos buvimo turi būti ryšys, ir jis turi būti nustatytas arba diskriminaciją vykdžiusiam subjektui pripažįstant diskriminaciją, arba tai konstatuojant teisminei ar administracinei institucijai, kad sankcija galėtų visiškai atlikti ir atkuriamąją, ir atgrasomąją funkcijas, kaip reikalaujama pagal Direktyvos 2000/43 7 ir 15 straipsnius.

50 Neišsakau nuomonės dėl sankcijos dydžio tinkamumo, tačiau pažymėtina, kad pati *Braathens* pabrėžė, kad reikalaujama kompensacija labai maža.

2. Dėl „laisvės“ nustatyti teisių gynimo priemones

103. Pirma išdėstyti argumentai dėl diskriminacijos pripažinimo ar konstatavimo svarbūs ir tikrinant, ar egzistuoja Direktyvos 2000/43 7 straipsnį atitinkančios veiksmingos teisių gynimo priemonės. Tai apima du tos pačios problemos aspektus, nes neigiamas poveikis veiksmingų sankcijų nustatymui lemia neigiamą poveikį teisių gynimo priemonių veiksmingumui.

104. Kaip nurodyta šios išvados 71 punkte, sąvoka „veiksmingumas“ šiuo atveju susijusi su sąvoka „veiksminga teisminė apsauga“.

105. Iš esmės valstybės narės turi diskreciją nustatyti teisių gynimo priemones ir jų taikymo procesines taisykles, tačiau tik su sąlyga, kad jomis nepažeidžiama Direktyvos 2000/43 7 straipsnyje, siejamame su Chartijos 47 straipsniu, numatyta teisė į veiksmingą teisminę apsaugą.

106. *Braathens* teigimu, iš Sprendimo *Unibet* matyti, jog tam, kad būtų užtikrinta nacionalinės teisės atitiktis Sąjungos teisei, valstybės narės neprivalo numatyti savarankiškos teisinės priemonės. Ji daro išvadą, kad tokia teisių gynimo priemonė, kaip Švedijos teisėje numatytas ieškinys dėl įvykdymo ir su juo susijusios procesinės taisyklės, nagrinėjamu atveju – sutikimo su ieškinio reikalavimais mechanizmas, atitinka Sąjungos teisę.

107. Šiuo požiūriu primintina, kad Sąjungos teise iš tiesų nesiekiama sukurti kitokių, nei nacionalinėje teisėje numatytos, teisių gynimo priemonių. Tačiau iš minėto sprendimo matyti, kad tai taikytina, jeigu nacionalinėje teisėje bent jau numatytos teisių gynimo priemonės, kuriomis užtikrinamos Sąjungos teisėje numatytos asmenų teisės [51].

108. Iš Teisingumo Teismui pateiktos bylos medžiagos matyti, kad jeigu atsakovas nusprendžia sutikti su ieškovo reikalavimu sumokėti kompensaciją, nors neigia elgęsis diskriminuojamai, praktiškai ieškovas netenka galimybės reikalauti, kad teismas bent jau išnagrinėtų ar net konstatuotų diskriminacijos buvimą.

109. Suprantama, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas privalo patikrinti, ar iš tiesų toks yra nacionalinės teisės poveikis. Bet kuriuo atveju pažymėtina, kad, kaip šis teismas nurodė nutartyje dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą, deklaratyvus ieškinys, kuriuo siekiama, kad būtų konstatuota diskriminacija, yra papildomo pobūdžio, ir teismas sprendžia, ar jis yra tinkamas, tad asmuo, kuris teigia, kad nuo jos nukentėjo, neturi *teisės* [52] reikalauti išnagrinėti ir prireikus konstatuoti, ar buvo diskriminacija.

110. Konstatuotina, kad tokiomis aplinkybėmis asmeniui, kuris mano, kad nukentėjo, negarantuojama galimybė kreiptis į teismą, kad šis konstatuotų diskriminacijos buvimą, kaip reikalaujama pagal Direktyvos 2000/43 7 straipsnį ir Chartijos 47 straipsnį [53].

111. Taikytinas griežtas kriterijus. Asmuo, kuris mano, kad nukentėjo, turi turėti teisę kreiptis į teismą. Praktiškai ši teisė kreiptis į teismą yra Direktyvos 2000/43 7 straipsnyje ir Chartijos 47 straipsnyje numatytos teisės į veiksmingą teisminę apsaugą esmė, todėl procesinis bylos nutraukimo mechanizmas, kurį pritaikius diskriminacija nebūtų nei pripažinta, nei konstatuota, neatitinka Chartijos 52 straipsnio 1 dalyje numatytų kriterijų [54].

51 Šiuo klausimu žr. Sprendimo *Unibet* 42 ir 65 punktus.

52 Šiuo klausimu žr. 2013 m. balandžio 25 d. Sprendimą *Asociația Accept* (C-81/12, EU:C:2013:275, 69 punktas), iš kurio matyti, kad vien tai, kad pagal atitinkamą nacionalinę teisę egzistuoja galimybė pareikšti ieškinį dėl civilinės atsakomybės, negali kompensuoti galimo nepakankamo sankcijos veiksmingumo, jeigu dėl atitinkamų nacionalinės teisės normų šia teisių gynimo priemone praktiškai negali būti pasinaudota sėkmingai.

53 Šiuo klausimu žr. 2019 m. gegužės 8 d. Sprendimą *Leitner* (C-396/17, EU:C:2019:375, 62 punktas) ir šios išvados 56 punktą.

54 Žr. šios išvados 68 punktą.

112. Be to, kad tokiu procesiniu bylos nutraukimo mechanizmu gali būti kliudoma teisei kreiptis į teismą, kaip reikalaujama pagal Direktyvos 2000/43 7 straipsnį ir Chartijos 47 straipsnį, pažymėtina, kad jeigu taikant tokį mechanizmą byla nutraukiama, tačiau atsakovas nepripažįsta buvus diskriminaciją, juo taip pat gali būti kliudoma veiksmingai taikyti Direktyvos 2000/43 8 straipsnį, kuriuo siekiama sustiprinti teisminę apsaugą.

113. Primintina, kad pagal šį straipsnį tais atvejais, kai asmuo, kuris mano, kad nukentėjo, teismui ar kitai kompetentingai institucijai nurodo aplinkybes, leidžiančias daryti prielaidą dėl diskriminacijos, pats atsakovas turi įrodyti, kad vienodo požiūrio principas nebuvo pažeistas.

114. Tad asmuo, kuris mano, kad nukentėjo, negali net nurodyti tokių aplinkybių teismui, nes jo ieškinio nagrinėjimas nutraukiamas sutikimo su ieškinio reikalavimais stadijoje.

115. Iš tiesų, nors Ombudsmenas manė, kad, atsižvelgiant į keleivio iškeltą diskriminacijos problemą, pastarasis nusipelnė palaikymo, atitinkamas teismas neišnagrinėjo, ar keleivis nurodė aplinkybes, kurios leistų daryti prielaidą dėl diskriminacijos. Pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai laikėsi nuostatos, kad ieškovo reikalavimai patenkinti, todėl nebėra, ką nagrinėti. Taigi keleivis negalėjo pasiekti, kad būtų išnagrinėti jo su diskriminacijos buvimu susiję reikalavimai.

116. Tokiu atveju konstatuotina, kad Direktyvos 2000/43 8 straipsnis netenka veiksmingumo ir kad asmuo, kuris mano, kad nukentėjo, netenka galimybės, kad būtų išnagrinėtas vienas esminių jo reikalavimų.

117. *Braathens*, Švedijos vyriausybė ir Komisija taip pat teigia, kad siekiant įvertinti, ar tokiomis procesinėmis taisyklėmis, kaip nagrinėjamos pagrindinėje byloje, galima užtikrinti Sąjungos teisės veiksmingumą, reikia atsižvelgti į visą nacionalinės teisės sistemos kontekstą, ypač į tai, ar yra kitų teisių gynimo būdų [55], kaip nagrinėjamu atveju – baudžiamojoje teisėje numatytos priemonės, skirtos kovai su neteisėta diskriminacija.

118. Šiuo klausimu pažymėtina, kad Direktyva 2000/43 nesusijusi su baudžiamuoju procesu [56] ir kad prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas taip pat jo neminėjo, bet pabrėžė civilinėje teisėje numatytas teisių gynimo priemones, skirtas šiai direktyvai įgyvendinti. Vis dėlto galimybė pradėti baudžiamąjį procesą buvo aptarta per teismo posėdį, Teisingumo Teismui uždavus klausimą Švedijos vyriausybei, į kurį paprašyta atsakyti raštu. Pastaroji nurodė, kad už neteisėtą diskriminaciją gresia baudžiamoji atsakomybė. Ji taip pat paaiškino, kad jeigu asmeniui pateikus skundą policijai prokuratūra nepradeda ikiteisminio tyrimo, tas asmuo turi teisę pradėti baudžiamąjį procesą privataus kaltinimo tvarka. Ombudsmenas neginčija galimybės pradėti baudžiamąjį procesą, tačiau pabrėžia, kad sėkmės tikimybė menka, nes reikia pasitelkti viešuosius išteklius, o tai riboja bylų, kuriose gali būti pradėtas baudžiamasis persekiojimas, skaičių, taip pat privačiam asmeniui sudėtinga pateikti reikiamus įrodymus.

119. Vis dėlto, nesvarbu, ar pradėti tokį procesą būtų lengva, ar sunku, pažymėtina, kad dėl tokios teisių gynimo priemonės negalima daryti išvados, kad asmeniui, kuris mano, kad nukentėjo, suteikta veiksminga teisminė apsauga, kaip tai suprantama pagal Direktyvos 2000/43 8 straipsnį.

120. Iš tiesų baudžiamajame procese taikomi tam tikri įrodinėjimo pareigos apribojimai, o Direktyva 2000/43 būtent ir buvo siekiama, kad nuo diskriminacijos nukentėję asmenys jų išvengtų pareikšdami civilinį ieškinį [57]. Direktyvoje įrodinėjimo pareiga aiškiai perkelta *nukentėjusio asmens naudai*, siekiant padėti konstatuoti, kad jo teisė į vienodą požiūrį buvo pažeista.

55 Šiuo klausimu jie remiasi Sprendimo *Unibet* 54 punktu.

56 Kaip matyti iš Direktyvos 2000/43 8 straipsnio 3 dalies, ji neturi įtakos įrodinėjimo pareigos taisyklėms baudžiamajame procese.

57 Taip pat žr. šios išvados 29 punkte išdėstytus prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo teiginius.

121. Taigi bet kuriuo atveju tuo, kad egzistuoja galimybė pradėti baudžiamąjį procesą, neįmanoma kompensuoti to, kad civilinėje teisėje nėra Direktyvos 2000/43 8 straipsnį atitinkančios teisių gynimo priemonės, kuria pasinaudojus būtų galima pasiekti, kad būtų konstatuotas diskriminacijos buvimas tuo atveju, kai atsakovas sutinka su ieškinio reikalavimais, bet nepripažįsta diskriminacijos.

3. Dėl „laisvės“ numatyti dispozityvumo principu pagrįstą pagreitintą bylų nagrinėjimo mechanizmą

122. *Braathens* mano, kad atitinkamos valstybės narės teisėje numatytu ieškinio reikalavimų pripažinimo mechanizmu prisidedama prie tinkamo teisingumo vykdymo, nes jį taikant galima greitai išspręsti ginčus, laikantis dispozityvumo principo. Jis itin naudingas sprendžiant „smulkiais“ laikytinus ginčus, atsižvelgiant į reikalavimo sumą, ir padeda neapkrauti teismų darbu, nes juo suteikiama galimybė ginčą išspręsti taikiai.

123. Siekis užtikrinti tinkamą teisingumo vykdymą iš tiesų yra teisėtas tikslas pagal Sąjungos teisę [58], tačiau manau, kad pirma pateikta analizė visiškai su juo suderinama.

124. Sąjungos teisėje pripažįstamos visos *Braathens* nurodytos procesinės priemonės. Dispozityvumo principas, pagal kurį iniciatyva procese priklauso šalims ir teismo galimybė *ex officio* iškelti teisinį pagrindą yra apribota pareigos nagrinėti tik ginčo dalyką ir savo sprendimą pagrįsti jam nurodytomis faktinėmis aplinkybėmis, yra pripažinta procesinė priemonė, įtvirtinta daugumoje valstybių narių [59]. Atitinkamai taikus ginčų sprendimas numatytas Direktyvos 2000/43 7 straipsnyje: jame nurodyta, kad valstybės narės gali numatyti taikinimo procedūras. Be to, taikus susitarimas aiškiai skatinamas reglamente dėl ieškinių dėl nedidelių sumų [60].

125. Vis dėlto tai nė kiek neprieštarauja šioje analizėje pasiūlytam Direktyvos 2000/43 aiškinimui.

126. Dispozityvumo principą, kuriuo remiasi *Braathens*, reikia taikyti atsižvelgiant į Direktyvoje 2000/43 įtvirtintas teises.

127. Darytina išvada, kad jeigu asmuo, kuris mano, kad nukentėjo, kaip antai keleivis, reikalauja atlyginti dėl diskriminacijos patirtą žalą ir pripažinti tą diskriminaciją, taikus susitarimas galimas tik su sąlyga, kad atsakovas bent jau sutinka su abiem reikalavimo aspektais.

128. Jeigu reikalavimo dalykas apribojamas tik kompensacijos sumokėjimu, pažeidžiamas Direktyvos 2000/43 tikslas. Kaip buvo įrodyta, teisė į tai, kad teismas pripažintų buvus diskriminaciją, jeigu ji ginčijama, yra šios direktyvos, siejamos su Chartijos 47 straipsniu, esminis aspektas ir yra susijusi su teisės, kurią ja siekiama apsaugoti, esme. Taigi apribojus šią teisę būtų nesilaikoma vienos iš Chartijos 52 straipsnio 1 dalyje nustatytų sąlygų [61].

129. Iš Direktyvos 2000/43, siejamos su Chartijos 47 straipsniu, analizės matyti, kad, nesant susitarimo, ieškovas turi turėti galimybę įgyvendinti savo teisę į vienodą požiūrį teismine tvarka ir pasiekti, kad teismas išnagrinėtų ir prireikus konstatuotų diskriminacijos buvimą.

58 Žr. 2010 m. kovo 18 d. Sprendimą *Alassini ir kt.* (C-317/08 – C-320/08, EU:C:2010:146, 64 punktas) ir 2012 m. rugsėjo 6 d. Sprendimą *Trade Agency* (C-619/10, EU:C:2012:531, 57 ir 58 punktai).

59 Šiuo klausimu žr. 1995 m. gruodžio 14 d. Sprendimą *van Schijndel ir van Veen* (C-430/93 ir C-431/93, EU:C:1995:441, 21 punktas) ir 2007 m. birželio 7 d. Sprendimą *van der Weerd ir kt.* (C-222/05–C-225/05, EU:C:2007:318, 35 punktas).

60 2007 m. liepos 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 861/2007, nustatantis Europos ieškinių dėl nedidelių sumų nagrinėjimo procedūrą (OL L 199, 2007, p. 1). Taip pat žr. Teisingumo Teismo argumentus 2010 m. kovo 18 d. Sprendime *Alassini ir kt.* (C-317/08–C-320/08, EU:C:2010:146, 64 punktas), kad jeigu pagal nagrinėjamas nacionalines nuostatas nustatoma procedūra siekiama greičiau ir pigiau išspręsti ginčus bei sumažinti teismams tenkantį darbo krūvį, jomis siekiama teisėtų bendrojo intereso tikslų.

61 Priešingai, dėl situacijos, kai nacionaline procesine norma nebuvo pažeista teisės į veiksmingą teisminę apsaugą esmė, žr. 2010 m. kovo 18 d. Sprendimą *Alassini ir kt.* (C-317/08–C-320/08, EU:C:2010:146, 65 punktas).

V. Išvada

130. Tuo remdamasi, siūlau Teisingumo Teismui taip atsakyti į *Högsta domstolen* (Aukščiausiasis Teismas, Švedija) pateiktą prejudicinį klausimą:

2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyvos 2000/43/EB, įgyvendinančios vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės, nuostatas, konkrečiai jos 7, 8 ir 15 straipsnius, siejamus su Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 47 straipsniu, reikia aiškinti taip, kad byloje dėl diskriminacijos dėl etninės priklausomybės draudimo pažeidimo asmuo, manantis, kad nukentėjo, ir reikalaujantis kompensacijos už diskriminaciją, turi turėti teisę į tai, kad teismas išnagrinėtų ir prireikus konstatuotų tos diskriminacijos buvimą, jeigu tariamai ją vykdęs subjektas sutinka sumokėti kompensaciją, bet atsisako pripažinti diskriminaciją. Toks procesinis bylos nutraukimo mechanizmas, kaip ieškinio reikalavimų pripažinimas, negali lemti kitokio rezultato.